

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hier ruhen
25
tapfere Dänen.
Sie fielen am 19 April 1864.

Deilagerne i
11. danske
Skole-Gymnastik
og Idrætsstævne

NUMMER 10
OKTOBER

2001

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
150 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

E-mail:
hist.samf.sdj@netbruger.dk

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)
Institut for
Sønderjysk Lokalhistorie
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

- Man leder forgæves på en kirkegård i Haderslev* 247
- Haderslev har ikke noget monument over de faldne danske fra Haderslev i 1864. H. H. Holden Jensen redegør for de særlige forhold omkring de slesvigske regimenter og stiller spørgsmålet, hvad der kan gøres ved det?
- En sønderjyde i USA* 251
- Det var trange tider i 1920'erne, og arbejdsløsheden var høj. Her fortæller Andreas Hansen (1903-1991) om sit barndomshjem i Aabenraa og sit ophold i USA fra 1924 til 1929.
- Rektor A. Egeberg Jensens selvbiografiske notitser* 259
- Med udgangspunkt i hans levnedsbetretning til Ordenskapitlet på Amalienborg tegner organist Kaj Sørensen et billede af rektor A. Egeberg Jensens syn på de mange grupperinger i den danske befolkningsgruppe i Sønderjylland lige efter Genforeningen.
- Ung mand med kartofler – 1* 264
- Nøden var katastrofal i Flensborg som i resten af Tyskland i årene efter Anden Verdenskrig. Fhv. studielektor Verner Bruhn fortæller om sin tid som letmatros og hans møde med nøden, familien og havnemiljøet i Flensborg lige efter krigen.
- Bognyt* 271
- Det sker – på de sønderjyske museer* 272
- Bagsiden om forsiden* 276
- Der findes mange krigergrave og mindsten i Sønderjylland fra de to slesvigske krige. Museumsinspektør Inge Adriansen giver en oversigt over mindesmærkernes historie.

Forsidebillede:

Nogle af de mere bemærkelsesværdige mindesmærker er mindstenene over de faldne danskere på Dybbøl, som de tyske myndigheder opsatte umiddelbart efter krigen i 1864. Efter Genforeningen fik stenen lov at stå med uændret tekst. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Man leder forgæves på en kirkegård i Haderslev

Af H. H. HOLDEN JENSEN

Haderslev har hele to monumenter for de faldne under Treårskrigen og to for de faldne under Første Verdenskrig, men ingen over de faldne danske fra Haderslev i 1864. H. H. Holden Jensen redegør for de særlige forhold omkring de slesvigske regimenter og stiller spørgsmålet: Hvad der kan gøres ved det?

Kirkegårde er, ud over hvad de er bestemt for, også steder, hvor tiderne sætter sig sine minder over mennesker og sine monumenter som vidnesbyrd om tidernes gang.

Således kan man i et hjørne af Klosterkirkegården i Haderslev se to monumenter over faldne haderslevborgere under Treårskrigen 1848-50. Det ene pompøst, til minde om slesvig-holstensk sindede, det andet mere lavmælt, til minde om 28 dansksindede. Løjnefaldende i omfang og placering er monumentet med navnene på 102 dansksindede borgere, der faldt under Første Verdenskrig. Bagerst på kirkegården ser man et monument til minde om de faldne tysksindede. På Damager kirkegård er oprettet en mindelund over 101 faldne fra Gl. Haderslev sogn - danske som tyske - og som det foreløbigt seneste vidnesbyrd om historiske konflikter ser man i Damparken ud for Gl. Haderslev kirkegård mindestenen med navnene på ti modstandsfolk fra Haderslev-egnen, der mistede livet i forbindelse med den tyske besættelse 1940-45.

Men hvor finder man navnene fra 1864? For også her havde Haderslev sine faldne. Under Treårskrigen kæmpe-

de slesvigere og holstenere mod folk fra kongeriget og kongetro dele af Nordslesvig til dels ført af tyske officerer og en tid lang side om side med regulære tropper fra Preussen og andre tyske forbundsstater.

Det danske monument over de faldne i treårskrigen. Lige bag ses monumentet for de faldne slesvig-holstenere i samme krig. Foto: Privat.

I 1864 var forholdene anderledes

Nu var kombattanterne på den ene side Det Tyske Forbund - i realiteten Preussen og Østrig - og på den anden side Den Danske Helstat, Kongeriget og de tre hertugdømmer.

Efter en hærreform i 1842 havde denne »helstat« en »enhedshær« bestående af 22 infanteribataljoner (senere formeret som regimenter) foruden de til tiden hørende andre våbenarter. Af den normerede styrke var 38 % udskrevet i hertugdømmerne, fordelt med 42 % til Slesvig, 51 % til Holsten og 7 % til Lauenborg. I alt drejede det sig om omkring en snes tusind mand ud af en krigsstyrke på godt et halvt hundrede tusind mand.

Men dette forhold ændredes, da 1864-krigen stod for døren. Man regnede

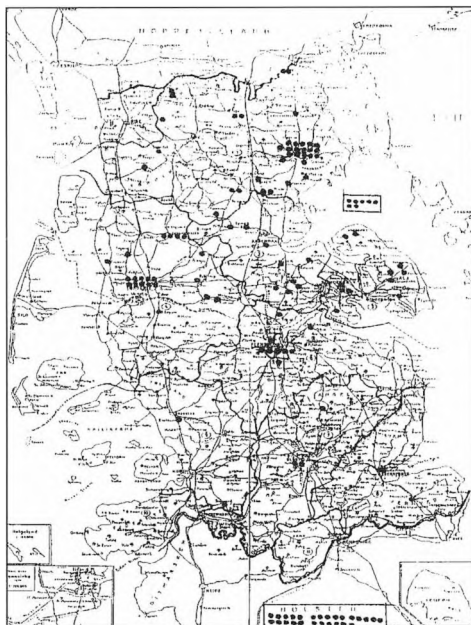
ikke med, at de holstenske årgange ved mobiliseringen af de fire holstenske regimenter ville give møde ved deres respektive garnisoner, der alle lå i København og Nordsjælland. Det tjenestegørende mandskab fra Holsten blev givet et tilbud om hjemsendelse, hvilket de fleste tog imod. Dog valgte en stor del af det faste holstenske underofficerskorps at forblive i tjenesten og gøre krigen med! Mandskabet i de holstenske regimenter blev herefter erstattet af ældre kongerigske årgange. En tilsvarende ordning kom til at gælde for det Lauenborgske regiment.

Tilbage af regimenterne fra hertugdømmerne var herefter de slesvigske - 10. og 21. regiment fra Nordslesvig og 12. og 13. regiment fra Sydslesvig - på papiret en krigsstyrke på ca. 8.500 mand. Det skulle imidlertid hurtigt og ikke ganske uventet vise sig at dette styrketal forblev et tal på papiret.

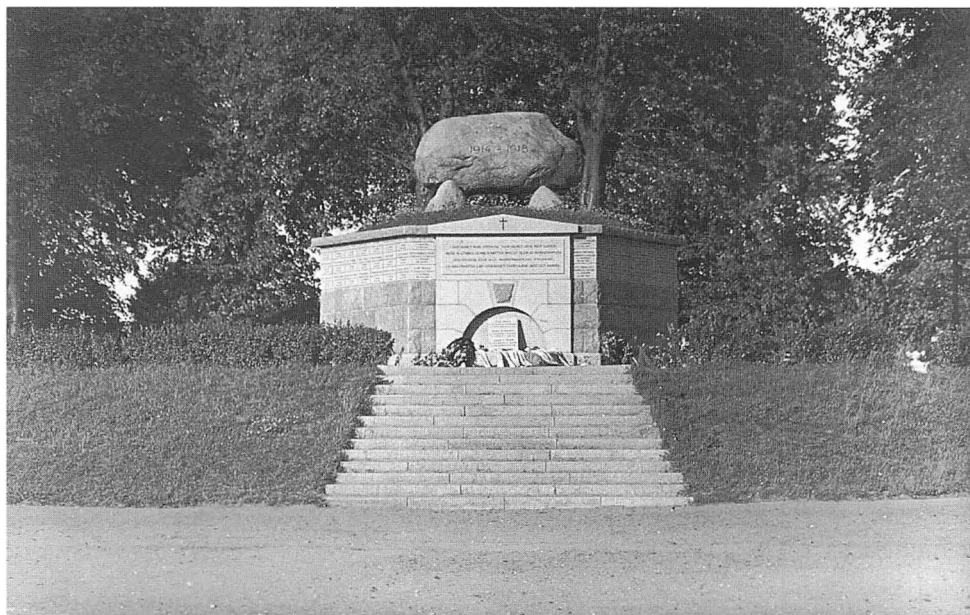
Fra begyndelsen måtte man konstatere ret omfattende deserteringer fra de to sydslesvigske regimenter. De blev erklæret for uegnet til egentlig krigstjeneste og blev herefter i hovedsagen tildelt bevogtning- og arbejdsopgaver.

Tilbage var nu i realiteten de to nordslesvigske regimenter: 10. regiment udskrevet i Haderslev, Løgumkloster og Tønder amter og 21. regiment udskrevet i Nordborg, Sønderborg og Aabenraa amter samt en sydlig del af Haderslev amt.

Hvor der ikke opstod loyalitetsproblemer ved 21. regiment, skete der deserteringer ved 10. regiment, hvis udskrivningsområde med det daværende Tønder amt strakte sig et godt stykke ned i Mellemslesvig. Efter udskiftning af et par hundrede mand med kongerigsk mandskab og nordiske frivillige var regimentet nu fuldt pålideligt og udviklede sig til at blive et af hærens mest velfungerende regimenter. Det samme kom til at gælde for 21. regiment. Men det blev 10. regi-

Kort over det historiske Sønderrjylland med angivelse af hjemstedet for de faldne slesvigere i 1864. De syv, der er placeret i Lillebælt, er personer som det ikke entydigt har været muligt at placere, da stednavnet optræder flere steder i Sønderrjylland.

Ved indgangen til Klosterkirkegården i Haderslev blev der i 1927 rejst et mindesmærke med navnene på 112 dansksindede fra Vor Frue sogn, som faldt i Første Verdenskrig. Inde på kirkegården står et tysk mindesmærke for sognets faldne tysksindede. Foto: Institut for Sønderjysk Lokallhistorie.

ment, der med sine små totusinde mand i særlig grad kom i ilden.

21. regiment deltog med ære i de indledende kampe mod østrigerne foran Dannevirkestillingen, men blev herefter hovedsageligt engageret i forpostfægtninger ved Fredericia. Ved fæstningens rømning blev regimentet overført til Nordjylland og dernæst til Fyn. 10. regiment kom derimod til at gøre den månedlange forsvarskamp ved Dybbøl med og blev her af overkommandoen bl.a. fremhævet for sin indsats under tilbagevisningen af det alvorlige tyske angreb 2. påskedag, den 28. marts.

Hvor mange slesvigere og holstenere, der faldt eller døde af deres sår under krigen, kan ikke nøjagtigt gøres op ud fra det tilgængelige kildemateriale. Men det ligger nogenlunde fast, at tallet ikke lig-

ger under 130. Heraf kom 26 fra Holsten (hovedsagelig faste underofficerer), 16 fra Sydslesvig og 88 fra Nordslesvig. Af nordslesvigerne kom de 15 fra Haderslev. 13 af de 15 soldater fra Haderslev hørte til 10. regiment og faldt alle ved Dybbøl bortset fra en, der faldt ved Høruphav på Als som den sidste danske soldat under kampene den 29. juni, da øen gik tabt. Af de to andre hørte den ene til det tidligere holstenske 22. regiment. Han faldt under forpostkamp i Sundevad den 22. februar, og den anden tilhørende 7. regiment faldt som frivillig ved Dybbøl landsby den 17. marts. Han var en ud af syv frivillige fra Haderslev.

I alt meldte der sig 41 frivillige fra Slesvig og Holsten under de danske faner. De manglende navne på en af Haderslevs kirkegårde er:

10. infanteriregiment

1. kmp.

nr. 20 korporal Niels Nielsen Lind, Dybbøl 2. april 1864

nr. 263 menig Peter Christian Thomsen, Dybbøl 28. marts 1864

2. kmp.

nr. 350 menig Ludvig Hansen, Als 29. juni 1864

3. kmp.

nr. 223 menig Georg Nicolaisen, Dybbøl 28. marts

nr. 348 menig Peter Christian Olsen, Dybbøl 28. marts 1864

nr. 347 menig Nis Petersen Thomsen, Dybbøl 3. april 1864

4. kmp.

nr. 208 menig Niels Emilius Møller, Dybbøl 24. marts 1864

nr. 262 menig Jens Johansen Ravn, Dybbøl 2. april

5. kmp.

nr. 101 Hans Hørlyck, Dybbøl 13. april 1864

nr. 226 menig Jacob Hansen, Dybbøl 13. april

7. kmp.

nr. 289 menig Ferdinand Walther Spalensky, Dybbøl 2. april 1864

8. kmp.

nr. 31 menig Niels Jensen, Dybbøl 28. marts 1864

nr. 112 menig Morten Hansen Gjøg, Dybbøl 28. marts 1864

22. infanteriregiment

7. kmp.

nr. 48 menig Hans Mortensen Friis, Sundved 22. februar 1864

7. infanteriregiment

6. kmp.

nr. 28 frivillig, menig Hans Fjellsen Schmidt, Dybbøl 17. marts 1864

Vel syner ofrene fra fire måneders krigsførelse ikke meget over for ofrene fra Første Verdenskrigs 52 måneder. Dog ligger de forholdsvis på nogenlunde samme niveau. Regn selv efter!

Men det korte og det lange er, at uden disse femten navne mangler et nok så vigtigt kapitel i den historie, som en kirkegård i Haderslev kunne fortælle.

Hvad kan der mon gøres ved det?

Litteratur

Cohen, Wilhelm: »Krigen 1864 og de Faldnes Minde«, Gads Forlag, Kbhv. 1865.

Raben, J. »Faldne og døde Nordslesvigere ved 21. regiment 1864«, Sønderjysk Månedsskrift 1939/40, s. 187-89.

Wørishøffer, T.J.: »Fortegnelse over danske frivillige i 1864«, Kbhv. 1914.

Raben, J. »Faldne og døde Nordslesvigere ved 10. Infanteriregiment under krigen 1864«, Sønderjysk Månedsskrift 1939/40, s. 190-92.

En sønderjyde i USA

Redigeret af INGWER GONNSEN og KIM FURDAL

Det var trange tider i 1920'erne, og arbejdsløsheden var høj. Her fortæller Andreas Hansen (1903-1991) om sit barndomshjem i Aabenraa og sit ophold i USA fra 1924 til 1929. Erindringerne er baseret på et interview fra begyndelsen af 1970'erne, der er redigeret af svigersønnen Ingwer Gonnsen og ansv. red. Kim Furdal.

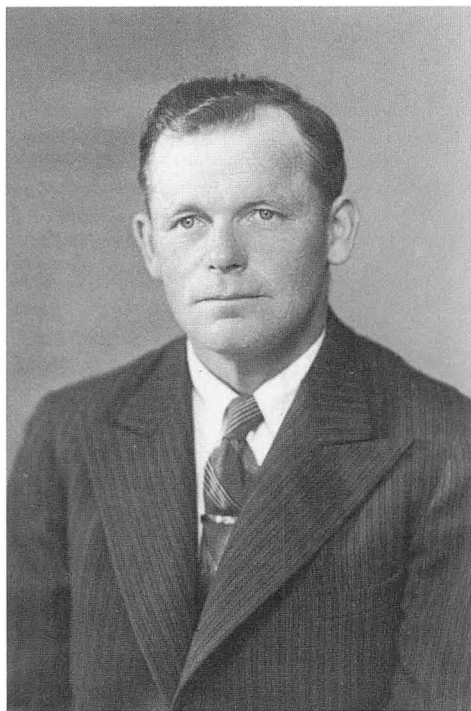
Hjemmet i Sønderport

Jeg blev født den 8. januar 1903 i Aabenraa ved Sønderport, i en gammel rønne ejet af slagter Hilbig. Vi var elleve søskende, og jeg var en tvillingbror. Jeg var den næstsidste af elleve. Der var fire piger, der døde. Far og mor var arbejdsfolk, og mor fejede gader for kommunen. Når hun fik sit sækkelærredsforklæde på og sin trækvogn, så gik hun og fejede gader for kommunen. Det fik hun 25 mark for om måneden, og det var lige til huslejen. Når vi kom fra skolen om eftermiddagen, skulle vi gerne hjælpe mor med at feje gade. Far var træskomager ved siden af sit arbejde som arbejdsmand.

Et bælle klø

Vi flyttede først om bag ved slottet og siden til Lavgade. Vi drenge gik ofte ned til Egernfælde-fiskerne, når de kom ind om aftenen med deres fangst. Så stod vi der og sorterede fiskene. Vi fik gerne en mark for en aftens arbejde og en kurv sild med hjem. En aften blev det lidt sent for min ældste bror. Først ved elleve-tolvtiden kom han med en stor kurv sild og en mark. »Hvor bliver du dog af,« sagde mor. Hun ville ikke gøre sildene ren på denne tid af aftenen. De kunne godt blive stående til om morgenen. Det var en

gammel rønne, som vi boede i bag slottet. Hun stillede sildene på bordet, og vi kom i seng. Næste dags morgen spurgte mor: »Hvor er alle de sild henne. Hvem har været efter dem?« Hun kunne ikke forstå, at rotterne var rendt med det hele. Om formiddagen kom min onkel Andres på besøg. Min mor fortalte, at Peter var kommet hjem med en stor kurv sild, men nu var de væk. Rotterne havde vist rendt med dem, men hvor var de kommet ind? Døren var altid lukket. Min onkel så rig-

Andreas Hansen fotograferet omkring 1948. Foto: Privat.

tigt efter og fik skabet trukket ud. Neden under skabet var der et stort hul i gulvbrædderne, og nede under gulvet lå sildene. Rotterne havde samlet dem til vinteren. Vi fik hurtigt sildene ud og gravet dem ned.

Derfra flyttede vi til Lavgade i en af de fire små ejendomme, som kommunen havde bygget få år forinden. Der skulle mine forældre give 25 mark om måneden. Dernede boede der flere af de store, stærke vaskekoner. Det var et rigtigt arbejderkvarter. Jeg kom i skole i 1909. Vi knægte skulle hjælpe til med arbejdet om morgenen og være med til at få føden i huset. Vi havde bypladser og rendte i byen som bydreng. Så det var ikke altid, at vi kunne vore lektier, når vi kom i skole. Vi fik dem gennemgået om af-

tenen, inden vi kom i seng, og fik dem gennemgået om morgenen, inden vi gik klokken otte. Vi gik i skole fra klokken otte til tolv og igen fra klokken et til klokken tre eller fire om eftermiddagen.

Det var i tyskernes tid. Det tredje år havde vi en lærer, der hed Schwin. Der var min mor og et stort svensk kvindfolk i Lavgade, der hed fru Clausen, som havde 7-8 børn. En af hendes drenge og jeg skulle sidde efter fra tolv til et, fordi vi ikke kunne vore lektier rigtigt. Det gik godt den første dag, men den næste gang blev de sure, fordi vi ikke kunne komme hjem til middag. Så sagde min mor og fru Clausen: »Vi skal nok ordne den Schwin. Han skal ikke beholde vore drenge. De kunne lektien i morges, da de gik i skole, så han skal ikke komme her og sige, at

Lavgade i Aabenraa set mod nord. Gaden var en del af bygmester Callesens stort anlagte projekt omkring 1900 for et nyt kvarter lige vest for bymidten og fra starten anlagt som en gade for byens arbejdere. Til venstre ses tre af Callesens udlejningshuse og til højre de fire kommunale udlejningshuse opført i 1904. Det var i en af disse kommunale boliger, at Andreas Hansens boede som dreng. Foto: Peter Dragsbo. Institut for Sønderjysk Lokallhistorie.

I ikke kunne jeres lektier. Men han gør dem helt kulret, ham Schwin.« De to madammer, der var et par rigtig store og stærke vaskekoner, gik op til skolen. Vi drenge sad inde i klassen. De bankede på døren. »Kom ind!«, lød det. En dreng sprang hen og åbnede døren. »Er det hr. Schwins klasse?«, spurgte de. Ja, det var det da, og Schwin kom ned. De ville rigtig snakke tysk, så de sagde til ham: »Sind Sie Lehrer Schwein?« »Nein mein Name ist nicht Schwein, das ist Schwin,« sagde han. »Ja, vi er også ligeglade med, hvad dit navn er, men du er et svin, og vore drenge de kommer nu med hjem, er du klar over det?« Han blev ligbleg i hovedet, og vi kom med, men da vi næste dag kom i skole, fik vi en drag klø. Det var med spanskkrøret over enden, som sad. Var der nogle af drengene, som var klar over, at de skulle have »et bælle klø«, så havde de gerne en lille pude, som de satte ned i bukserne.

Næste dag fik vi »et bælle klø«, og så skulle han nok vise os noget andet. Vi skulle med ham hjem om eftermiddagen og være i skolen den dag til klokken fire. »Nu går I med mig hjem i eftermiddag, til mig privat. Jeg skal nok få jer det indprentet, så lad jeres mor bare komme.« Vi var nødt til at adlyde. »I bliver her. I går med mig,« sagde han, da klokken blev fire. Så stod vi der, mens min bror og de andre fik fri klokken fire. De skyndte sig hjem og fortalte, at vi skulle med lærer Schwin hjem klokken fire, når vi kom fra skole. »Vi skal nok Schwin ham,« sagde de to madammer, og så gik de op til skolen klokken fire. De stod nede på gaden ved fotograf Clausen (Storegade 15). Jeg kan se dem for mig endnu. »Kom I herover, drenge« sagde de to madammer, og vi gik over til dem. Lærer Schwin stak af uden at sige et ord. Han var ræd for dem. »Men kom du her, så skal du få så mange klø, som kan ligge på dig.« Han sagde ikke noget. Men det blev indgivet til sko-

leinspektøren. De fik en skrivelse, men min far tog mig med over til amtslægen og viste ham min ende, hvor han havde banket mig. Den var både grøn og blå, hvor han havde slået med stokken, så vi fik ro for lærer Schwin. Da vi blev danske, skyndte han sig til Tyskland. Børnene var glade, da de kom af med disse tysklærere.

Ud at tjene

I 1914 kom krigen, og vi kom lidt tidligt ud af skolen. Jeg gik ud af skolen i 1917, et år før jeg egentlig skulle. Da var jeg 14 år. Jeg var blevet konfirmeret og kom ud til bønderne. Under Første Verdenskrig var det knapt med føden, og når vi kom hjem, sagde mor gerne: »Prøv at tage kurven og gå så ud til bønderne for at se, om ikke I kan få noget.« Så fik min bror og jeg kurven under armen og gik ud til bønderne, mest op mod juletid. Min mor var glad, når vi kom hjem med nogle småkager, nogle æg og andre sager. Småkagerne var som regel gået i stykker, når vi kom hjem, for de blev kun lagt ned i kurven, men hun var alligevel glad for, at vi havde fået noget.

Min første plads var på Horsbygd Gård ude på den anden side af Rødekro. Der var jeg et års tid i 1917. Vi havde russiske fanger til at arbejde for bønderne. Jeg var den eneste dreng. Det var meget lidt, vi kunne forstå hinanden. Der var to russiske krigsfanger, som arbejdede på gården, men når de delte klø ud, så forstod vi det.

Jeg skulle gerne have fri hver tredje søndag, og så skulle russeren gøre »æ syssel« i stalden. En lørdag sagde jeg til ham: »Jeg har fri i morgen, så du skal komme over og gøre æ syssel.« De var indespærret om natten på en anden gård. Han kom ikke søndag morgen for at fodre og gøre rent, så mandag morgen, da jeg kom hjemmefra og ud i stalden, blev russeren vred og bankede mig. Herefter

forlod jeg gården, for jeg ville ikke lade mig slå af russeren. Min svoger Friedrich var kommet hjem fra krigen. Han havde fået en arm skudt af. Han stod nede ved Rødekro og klippede billetter, når passagererne kom ind og skulle med toget. Så gik jeg til Rødekro, hvor Friedrich spurgte mig: »Sig mig, hvad fejler du?« Derpå fortalte jeg, hvad der var sket. »Jeg skal nok ordne den mand,« svarede han. Far sagde, at jeg ikke skulle derop igen. Jeg fik straks en plads nede på Blåsholm ved »Æ Knapp«. Der var jeg ansat til 1919, hvorefter jeg fik plads i Felsted.

Jeg blev der indtil 1921-22, hvor jeg blev indkaldt til det danske militær. Vi var nogle af de første sønderjyder, der blev indkaldt efter Genforeningen. Jeg skulle til Kronborg, hvor jeg lå i hele min militærtid og blev hjemsendt den 22. december 1922. Vi var inde i 8 1/2 måned. Da jeg vendte hjem, fik jeg min gamle plads i Felsted som fodermester tilbage. Naboens søn var hjemme fra Amerika. Han besøgte os i stalden, hvor han kiggede rundt. Så spurgte han mig, om jeg havde lyst til at tage til Amerika. Det kunne jeg nok tænke mig. Jeg kørte hjem om aftenen og snakkede med den gamle om det. Han svarede: »Ja, gør du det... det kan jo være, du har de bedste chancer der, for her er der jo ikke meget at hente.«

Landarbejder i USA

Jeg og en anden karl drog af sted den 19. maj 1924 fra Hamborg med en damper. Rejsen over Atlanterhavet tog seks dage, og fra New York gik det videre med bumletoget til San Francisco. Det tog seks til syv dage, da vi ikke kørte direkte dertil.

Manden, som jeg havde mødt hjemme, havde en stor farm på 800 malkekøer og omkring 25 spand heste. Han sendte billetterne, og rejsen skulle vi betale i løbet af otte måneder. Vi fik derfor ingen løn i de otte måneder. Vi var omkring 45

karle på gårde. Vi var 20 malkere i alt, schweizere, danskere, tyskere, portugisere m.m. De andre var i et tørreri. Vi malkede hver 32 køer, i alt 640 køer om dagen. For at tjene et par kroner til at have i lommen fulgte vi hestene om eftermiddagen. Vi blev vækket ved 5-tiden og begyndte malkningen ved 6-tiden. Vi malkede så til kl. 11 og fulgte hestene om eftermiddagen. Kl. 5 kom vi hjem, hvor vi fik noget at spise. Så begyndte vi at malke igen til kl. 11 om aftenen. Men det var ikke hver dag, at vi fulgte hestene. Det var kun, når en mand holdt op og drog af sted, at vi sprang ind og tjente et par kroner. Så kom den 9. måned, og vi sagde til ham: »Nu skal vi også have penge.« »Ja,« sagde han, »hvad ville I så herover efter. Så kunne I jo lige så godt blive derhjemme.« Og jeg svarede: »Jamen det er all right.«

Nu havde jeg en onkel i Salinas County. Så tænkte jeg ved mig selv: »Du kan rejse ned til ham, for du vil ikke gå her og arbejde gratis.« Så min makker, der var fra Tumbøl, og jeg drog af sted. Han hed Christian Asmussen. Vi gik ind til byen Pleasant og kiggede. »Jeg skal ned til min onkel,« sagde jeg. »Hvis du vil, så kan du komme med. Det kan være, han har arbejde til os begge. Vi kan da prøve, om vi kan finde ham.« Jeg havde et par dollars på lommen, og det havde han også. Der kom en bil kørende, som standsede foran os. Chaufføren tog Christian med til sin farm, hvor han kunne arbejde, mens jeg tog bussen til min onkel i Salinas.

Chaufføren i bussen sørgede for at få mig ud i Salinas, men jeg vidste hverken ud eller ind. Jeg købte en pakke cigaretter, og en mand spurgte mig: »Hvor er du fra?« »Jeg er hjemme fra Danmark.« »Ja, det er jeg også,« sagde han, »hvor kommer du så fra?« »Jeg kommer fra Aabenraa,« sagde jeg. »Nå,« svarede han, »det gør jeg også. Jeg kommer fra Bodum.

Børnenes arbejde med fiskene på havnen gav en ekstraskilling og mad på bordet for mange arbejderfamilier i begyndelsen af 1900-tallet. Her ses børn på Gammelhavn i Aabenraa foran de fyldte fiskekasser. Foto: Peter Clausen. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Mine forældre havde Bodum kro, men jeg har været her i mange år. Men hvem søger du?« »Jeg søger min onkel, Chris Jepsen. Han skulle have en farm hernede i Salinas.« »Det er da fint,« sagde han, »men jeg tror ikke, han har en farm mere. Jeg tror, han er muremester eller noget i den retning. Men et øjeblik. Du kan vente her, for klokken er jo mange. Jeg lukker ved sekstiden.« Det gjorde han så. »Så kan du blive hos os i nat, så kan vi snakke.« Og vi snakkede. Konen var amerikaner. Der blev drøftet meget om Aabenraa og omegn. »I morgen tidlig kører vi ud til Chris Jepsen,« sagde han.

Vi kørte derud, men uha. Det var en stor, fin villa. Vi kom derop, og vi snakkede med Chris Jepsen. »Ja, det er ikke

mig,« sagde han. »Men vi har en Chris Jepsen i Dansk Brodersamfund, og han har en farm derude. Men jeg kan køre dig derud.« Han tog bilen, og vi kørte derud. Der så vi ham ude i marken, hvor han arbejdede. Vi gik over og snakkede med ham. »Det er da fint,« sagde han, »vi kan da arbejde sammen.« Han havde en farm på et par hundrede acres. Vi avlede de fineste bønner, fineste hvede, fineste byg og fineste majs. Jeg var der et års tid. Så kunne det ikke betale sig mere, for der var ikke noget at lave. Der var ikke meget arbejde og en stor arbejdsløshed. Vi læste i et blad, at der havde været et stort jordskælv ved Santa Barbara i Sydcalifornien. En nabos karl, som jeg kom lidt sammen med, snakkede om mulighederne.

Jeg sagde til ham: »Skulle vi ikke prøve at rejse derned og se, om ikke vi kan få et job der?« Det blev godt betalt, stod der i avisen. Vi samlede vore sager og drog derned.

Jeg havde 175 dollars, og for dem købte jeg en bil hos min kusines mand, der havde en automobilforretning i Salinas. Vi kom ned til Santa Barbara, der var en by knap så stor som Aabenraa. Den var jævnet med jorden. Vi gik rundt og spurgte om arbejde, men de havde ikke brug for os. De brugte kun negre, portugisere og mexicanere som billig arbejdskraft.

Andreas Hansen rejste til USA over Hamborg den 19. maj 1924 muligvis formidlet af en agent. Her er det Matz Chr. Birck foran sin vinhandel i Storegade 19 i Aabenraa, hvor en agent reklamerede for rejser med damper til Amerika, Asien og Australien. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

På sprængstoffabrik ved Oackland

Jeg havde parkeret bilen, men da vi kom tilbage, var den stjålet. Vi havde ingen penge på lommen, så vi skiltes. Jeg kom i en stor campinglejr, hvor alle de arbejdsløse lå rundt omkring. Der fik jeg noget at spise. Vi gik ind på slagteriet og fik noget kød, som vi selv kogte. Der var mange arbejdsløse, og det var alle slags folk. De tog med godstogene. Når godstogene holdt uden for byen for at få kul, vand og olie, så sprang de på godstogene. »Den går da ikke,« tænkte jeg, men det gik. Nogle kravlede ind i vognene, når de kunne få lugerne op. De fleste kravlede op ad en stige. Det gjorde jeg også, men jeg kravlede helt op på taget af vognen. Der var en neger bag mig, som hev mig i benet. Jeg sparkede efter ham, for jeg troede, han vil have pladsen. »Nej, nej, nej,« sagde han, »kravl ikke derop.« Jeg gik ned og ind imellem vognene. Vi stod så mellem vognene indtil næste dags morgen. Da vi kom op gennem bjergene, sagde han til mig: »Kan du se der, ind igennem tunnellerne, der var du blevet revet af.«

Da vi næste morgen stod af toget, kunne jeg næsten ikke gå. Så kom jeg til en by, hvor jeg traf en tysker. Vi gik ned til den tyske sammenslutning for at søge arbejde. De havde tyske sammenslutninger og danske sammenslutninger. Vi blev spurgt, hvor vi kom fra. Nu ville jeg ikke sige, at jeg kom fra Danmark, så vi sagde, at vi kom fra Tyskland. »Ja,« sagde han, »det er ikke let, for der er ikke meget arbejde at få, men vi kan da gøre, hvad vi kan. Hvor har I været?« Vi fortalte, hvor vi kom fra, og at vi havde gået på landevejen et stykke tid. »Hvad har I levet af?«, spurgte han. Vi fortalte så, at det eneste sted, vi kunne få noget at spise, var ved Frelsens Hær. »Lige et øjeblik,« sagde han, »der sidder nogle herrer herinde og spiller kort. Det er gamle tysk-amerikanere. Det kan være, de har no-

get.« Den ene fortalte, at de havde en stor sprængstoffabrik, der lå ca. 50 km uden for Oackland. »Men det er jo en sprængstoffabrik,« sagde han. Det var lige meget. Vi kunne lige så godt dø der som på landevejen, for det blev nok enden alligevel. »Men hvordan kommer vi derud, for vi har jo ingen penge?«, spurgte vi. »Vi kan betale billetten for jer nu, og I skal være derude i morgen tidlig kl. 7.« Vi tog til Oackland og kom ud til denne fabrik. Der stod de arbejdsløse i lange køer og søgte arbejde. Vi havde fået et brev med fra tyskerne, at de skulle ansætte os, så vi skulle ikke stå i kø. Vi gik lige foran dem alle. En stor karl sagde, at vi skulle slutte op bagved, men der stod en vagtmand, som vi gav brevet. Han læste det, og vi kom med ind på kontoret, hvor der sad en mand, som læste brevet. »Ja,« sagde han, »som Volksgenossen så kan I jo begynde...« Vi fik udleveret tøj uden lommer, en slags uniform, og kom til en lægeundersøgelse.

Det gik godt et stykke tid, men jeg kunne ikke tåle det. Det var ikke fornemelsen af, at det var farligt. Det var alt det støv og skidt, så jeg måtte sige op. »Ja,« sagde ingeniøren »men du kommer tilbage igen.« Ingeniøren fik skaffet arbejde til mig på en nabofabrik, der skulle være mere sund. Det var en stor smelteovn, som jeg arbejdede ved i ca. 14 dage. Herefter kom jeg ned, hvor der kom rent guld, der blev smeltet. Der arbejdede jeg med guldbarrerne, som jeg trillede hen, hvor de skulle ligge. Men arbejdet slap op. Vi blev fyret, og jeg gik tilbage til sprængstoffabrikken igen. Peter var glad for, at jeg kom tilbage. Vi var jo kammerater. Han var fra Bremen eller Lübeck. Vi arbejdede der et stykke tid og tjente såmænd helt godt ved det. Vi havde omkring 60\$ hver fjortende dag plus kost og logi.

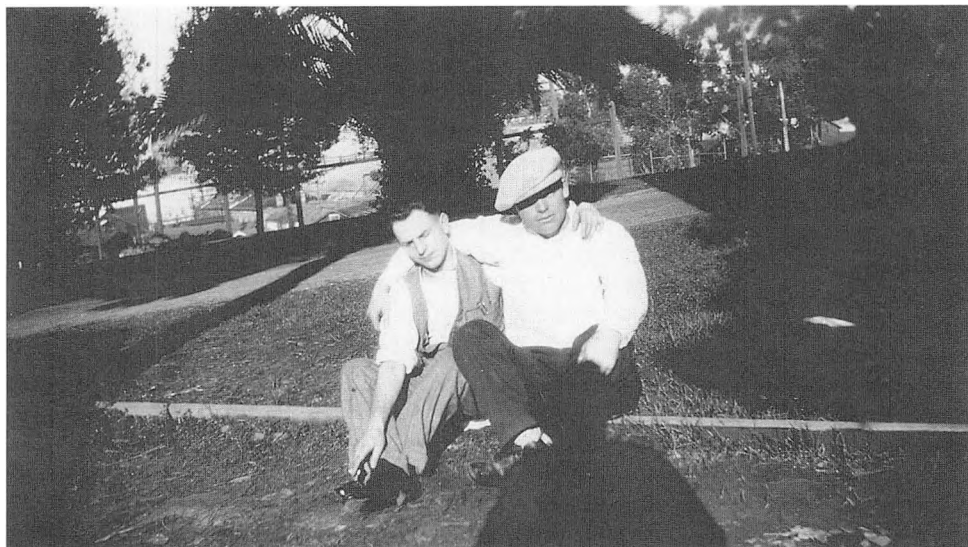
Vi arbejdede omkring 25 mand inde i bjerget, hvor vi lavede sprængstof til

militæret og minerne. Vi sagde gerne til hinanden, når vi gik fra hverandre: »På gensyn.« »Ja,« sagde Peter, »Gud ved, om vi ses igen.« Det var jo farligt arbejde. Den sidste dag, vi gik på arbejde, sagde han: »Auf Wiedersehen,« som vi plejede. Jeg havde fået det arbejde, at jeg for mange af portugiserne og mexicanerne, der ikke kunne skrive, skulle skrive deres navne på deres arbejdskort. De skulle blot sætte et kryds efter navnet, og jeg skulle kontrollere, at de var der alle sammen.

Ved ellevetiden skete der pludselig en stor eksplosion, og de 25 mand, der for det meste var mexicanere, portugisere og italienere, løb ud fra hulen i bjerget. Nu havde jeg fået strenge ordrer på, at hvis det skete, skulle vi blive indenfor. Vi måtte ikke gå ud, for ved eksplosionen fløj det hele op i luften og raslede ned igen. Det var en slags bunker, som vi arbejdede i. Men disse mexicanere fór ud, men jeg sagde: »Bliv inde, bliv inde.« Så gik vi ud og så, at netop den hule, hvor Peter, min makker, arbejdede var sprunget i luften. Luften var fuld af ild. Vi blev inde i hulen en times tid, så drog vi hjemad, men da vi kom op til lågen, var der lukket. Vi måtte ikke komme ud. Jeg ville ud, men alle de andre fik en pose og skulle samle alle stumperne sammen. Omsider blev lågerne åbnet, så vi kunne komme ud.

På vej mod Danmark

Der var to andre danskere, som arbejdede på fabrikken. De spurgte mig, om jeg ikke kunne tænke mig at komme hjem til Danmark. Det kunne jeg godt. Vi fik vore orlovspapirer i orden, så vi kunne komme tilbage til juli-august. Det var i foråret, så vi drog til Frisco og købte en bil. I den kørte vi fra Frisco til New York og nedenunder. Ved El Passo kørte vi over grænsen til Mexico uden at blive forhindret. Vi camperede i bilen på en markvej om natten, som vi havde gjort hele ve-

Andreas Hansen fotograferet med kasket i Californien 1926. Foto: Privat.

jen. Den nat sov jeg under bilen, og de to andre i bilen. Nu var Amerika dengang tørlagt for spiritus. Jeg så, at der kom et par lys og sagde til de andre, at der kom en bil. Vi troede, det var grænsevagten, men det var spritsmuglere, som ville sælge sprit til os, men vi købte ikke noget. Vi turde ikke. Det var noget farligt kram, som de solgte. Vi kørte tilbage og kom til grænsen. Der blev vi anholdt. Vi var kommet over grænsen uden tilladelse, og vores pas var ikke stemplet. De skældte os ud. Vi forklarede dem sagen, og at vi var katolikker. Vi kunne nok mærke, at de var meget katolske. Da vi var gode katolikker, kunne vi passere grænsen. Vi

kørte til New York og købte billetter til Amerikadamperen, men da vi kom ned til kajen, var den for længst sejlet. I stedet kunne vi tage båden Gripsholm til Sverige.

Bilen kunne vi ikke have med, og da der kom en ældre mand, spurgte vi, om han ville have den. Det ville han gerne. Så han tog bilen og drog af sted, mens vi tog ned til Gripsholm og kom til Sverige og herfra videre hjem til Danmark. Det tog vist fem eller seks dage, så vi var hjemme i april 1929.

Da jeg kom hjem, fik jeg arbejde og blev derfor i Danmark.

Rektor A. Egeberg Jensens »Selvbiografiske notitser«

Af KAJ SØRENSEN

Andreas Egeberg Jensen kom til Sønderjylland ved Genforeningen i 1920 og var lektor på Tønder Statsskole, indtil han i 1937 blev udnævnt til rektor, først for Haderslev Katedralskole og fire år senere for Sønderborg Statsskole. Den 30. september 1946 blev han Ridder af Dannebrog og indsendte i 1950 til Ordenskapitlet på Amalienborg en levnedsbetretning, som han kaldte for sine »Selvbiografiske notitser«. Med udgangspunkt i levnedsbetretningen tegner organist Kaj Sørensen her et billede af Egeberg Jensens syn på de mange grupperinger i den danske befolkningsgruppe.

Egebergs »Selvbiografiske notitser« består af tolv håndskrevne sider i A4-format og indledes med en omtale af hjemmet på »Toftegaard« i Gl. Sole i Øster Snede sogn, hvor han blev født den 31. juli 1889. Forældrene var gårdejer Jens Peter Jensen og Marie Kristine Sørensen. Faderen var en kendt og meget betydningsfuld mand i sognet. Han var medlem af Vejle amtsråd 1896-1922, og han sad i en årække i Øster Snede sogneråd, i tre år som sognerådsformand. Han var landvæsenskommissær 1899-1934 og medlem af et hav af bestyrelser. Om forældrene skriver Egeberg bl.a.: »De [forældrene] var begge meget dygtige og betydelige mennesker, og de har begge præget mig stærkt. Min far talte ofte med os børn om, at al uret hævned sig; han var et sjælden retskaffent menneske, meget socialt interesseret og absolut usnobbet... Han øvede stor indflydelse i Vejle amt, og han brugte

denne indflydelse til at hjælpe utallige mennesker. Alt dette offentlige arbejde gjorde, at gårdens ledelse meget lå i min mors hænder. Hun var meget dygtig, men savnede min fars åbne og vennesæle sind, hvorimod hun ofrede en uendelig kærlighed på os børn.«

Derefter fortæller Egeberg kort om årene på Vejle Latinskole og om tiden på Københavns Universitet, hvorfra han i

A. Egeberg Jensen (1889-1961). Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

1914 blev cand.mag. med historie som hovedfag samt dansk og engelsk som bifag.

Videre fortælles om Sorø Akademi, hvor han i fem år var adjunkt, indtil han i 1920 blev udnævnt til lektor ved Tønder Statsskole.

Nordslesvig

I de »Selvbiografiske notitser« fylder omtalen af tiden før 1920 kun godt og vel to sider, mens de resterende knap ti sider udelukkende handler om Sønderjylland. Det er der intet mærkeligt i, for det var her, Egeberg fik sin livsgerning.

Ved Genforeningen i 1920 var det tydeligt for enhver, at Danmark og Nordslesvig havde udviklet sig yderst forskelligt. Det undrede ikke Egeberg, for Nordslesvig havde ikke siden Valdemar Sejrs dage været styret som en del af Danmark. Landsdelen havde igennem mange år været et selvstændigt hertugdømme, om end delt adskillige gange, og i de sidste 56 år havde den været en preussisk provins. Om nordslesvigerne skriver Egeberg, at de fleste vidste meget lidt om Danmark, og at de, der læste Flensborg Avis, mente, at det var et idealland. På tilsvarende vis vidste de, der kom til Nordslesvig nordfra, også kun meget lidt om det land, som skulle være deres fremtidige hjem. Nogle havde været på ture dernede, men altid besøgt den samme lille elite af danskere, og mange mente, at sådan var sønderjyder. »Som to elskende, der gensidigt tillægger hinanden alle gode dyder og ingen lyder, skulle de nu begynde et ægteskab, der afslørede, at begge parter var skrøbelige mennesker.«

Egeberg mente selv, at han så nøgternt på forholdet. Han havde glædet sig til at skulle opleve en grænseflytning i praksis, men han blev skuffet over at se, hvor stor forskel sønderjyderne gjorde på »dem nordfra« og »vore egne«. Han kunne

mærke, at mange sønderjyder først og fremmest følte sig som slesvigere. Og det pinte ham, når dansksindede folk gav udtryk for, at de følte sig nærmere knyttet til deres tyske landsmænd end til »dem nordfra«. Men han indså dog snart, at sådan måtte det være! Befolkningen havde jo lige gennemlevet seks frygtelige år. I de fleste familier græd man over døde familiemedlemmer, og mange havde været på hungersnødens rand, ja, nogle havde knap tøj på kroppen. »De måtte se med skepsis på os, der kom sunde, glade og velklædte fra det Danmark, der havde danset om gullaschtidens guldkalv, mens det meste af verden var ved at drukne i blod og tårer,« forklarer Egeberg.

Typer i den danske lejr

Ved sin omfattende foredragsvirksomhed kom Egeberg til at kende landsdelens befolkning umådelig godt. Han skriver, at det er ham magtpåliggende at få lov til at fortælle lidt om de typer i den danske lejr, som han traf, da han i 1920 kom til Sønderjylland. Det bør nævnes, at dette afsnit er en del af et foredrag holdt i slutningen af 1920'erne, og at det i 1950 så godt som uden ændringer er blevet skrevet over i de »Selvbiografiske notitser«. Egeberg inddeler her befolkningen i den danske lejr i tre grupper.

Den første gruppe er de danskere, som han kalder for den negative type. Deres ideer var fremkommet ved, at de satte minus foran alt tysk. De havde levet og åndet i drillerier mod tyskerne, og da Genforeningen kom, følte de sig arbejdsløse, fordi der nu ikke mere var nogen, de kunne drille. De havde ofte ringe kendskab til dansk kultur, manglede det positive, og man kan ikke opbygge en dansk kultur ved at hade tyskerne, skriver Egeberg.

Den anden gruppe er de danskere, som han kalder for den positive type. De havde organiseret danske foreninger,

Katedralskolen i Haderslev, som A. Egeberg Jensen blev rektor for i 1937. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

bygget forsamlingshuse, havde båret det danske kulturliv og været førende i kampen for modersmålet og dansk folkelighed. Mange af mændene og kvinderne i denne gruppe var elever af den grundtvigske højskole, som fik stor betydning for Sønderjyllands danskhed. Egeberg nævner dog, at højskolens betydning efter hans mening af og til overvurderes en smule, idet det i 1920 trods alt var ret få af de danske sønderjyder, der havde været på danske højskoler. Selv i de stærkt danske egne var det ikke almindeligt at tage på højskole, og det var hovedsageligt børn fra velstillede hjem og meget få husmands- og arbejderbørn, der havde gæstet højskolerne. Selv om disse højskoleelever ofte kom til at præge en større kreds som lokale førere, fastholder Egeberg, at de brede lag stod uden for den grundtvigske højskoles indflydelse.

Hertil kom, at der var egne, hvor forsamlingshusene var få, og hvor foreningslivet spillede en ringe rolle, fordi danskheden var svag. Men da danskheden, efter at udvandringen var standset, kom til kræfter, begyndte den fra de faste bastioner i Haderslev amt og delvis i Sønderborg amt at udvide den kulturelle påvirkning længere ned mod syd, ned mod den nuværende grænse. Men i »den truede firkant« i Tønder og Aabenraa amter var dette arbejde under og lige efter den Første Verdenskrig endnu ret svagt, og netop i disse egne møder Egeberg den danskhedstype, som fik hans hjerte og store kærlighed.

»Den tredje danskhedstype« kalder Egeberg den gruppe af danskere, som han mødte, da han i begyndelsen af 1920'erne kom ud i Slogs Herred til møder. Da der ikke var ret mange forsam-

lingshuse, blev møderne som regel holdt i private hjem, og da storbønderne i Slogs Herred for størstedelens vedkommende var tyskere, var tilhørerne mest småkårsfolk. De havde ikke noget stort kendskab til dansk kultur, og Egeberg lagde bl.a. mærke til, at deres kendskab til danske sange syntes at standse ved 1864. De mange nyere nationale sange, som folk i de grundtvigsk prægede egne kunne udenad, kendte de overhovedet ikke, men de ville meget gerne synge »Dengang jeg drog af sted«, »I nattens klam og kold« og lignende sange.

Egeberg mindes et møde i 1921. En mand, der så ud til at komme fra små kår, rejste sig og sagde: »Skal vi ikke synge

den sang, vi så tit sang før? Vi er kun få, men det er det samme, vi er en gren af den danske stamme. Den visner ej, men den står i flor og bøjer sig mod det høje Nord.«

For Egeberg blev mødet med disse mennesker i begyndelsen lidt af et problem. De havde ikke været under nogen stærk national påvirkning gennem foreninger og møder, de havde ikke været under højskolens indflydelse, og de havde levet mellem deres mange tyske naboer. Han måtte spørge sig selv: »Hvorfor holdt de fast ved deres danskhed?«

Økonomisk set ville det have været meget lettere for disse arbejdere og småhåndværkere, hvis de var gået over i den

Statsskolen i Sønderborg, hvor A. Egeberg Jensen blev rektor i 1941, som den første af skolens rektorer, der ikke var født i Sønderjylland. Her havde Egeberg Jensen sit virke til han gik på pension i 1958. Foto: Museet på Sønderborg Slot/Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

tyske lejr. Hvorfor blev de ved med at være danske? De havde ikke reflekteret sig til deres danskhed, de havde ikke vejet for og imod, og de var ikke blevet overtalt ved agitation. Og ganske langsomt gik det op for Egeberg: De var danske, simpelthen fordi de ikke kunne være andet!

Denne tredie danskhedstype kunne naturligvis træffes mange andre steder end i Slogs Herred, og den havde sin rod tilbage i den tid, da Sønderjylland vågnede. Det første og største bud for denne folkelige rejsning var at værne om modersmålet og at værne om retten til at føle og tænke dansk. Denne type var absolut rodgroet og derfor urokkelig, og havde denne hær af ukendte soldater ikke stået bag ved førerne, havde slaget været tabt for længst.

Og Egeberg konkluderer: »Lad os med tak mindes de af højskolen prægede førere, men lad os ikke glemme de mange navnløse, der holdt ud i trofast kærlighed til det danske modersmål.«

Det internationale samarbejde

Egeberg betragtede 1920'erne som en folkeforsoningens tid og beklagede dybt, at så meget blev slået i stykker efter 1933, da nazisterne fik vind i sejlene. Han nævner kort de besværlige besættelsesår, som bl.a. gjorde, at hadet voksede, og at selvretfærdigheden som følge deraf bredte sig.

Egeberg indtog efter befrielsen i 1945 en forsonende holdning over for tyskerne og forsøgte - og med stort held - at få eleverne på Sønderborg Statsskole til at arbejde sammen på tværs af nationale skel.

Egeberg blev en varm fortæller for ideen om »Een Verden eller ingen«, og da »Landsforeningen Een Verden« blev dannet i 1948, blev han et ivrigt og engageret medlem. Hovedtanken var, at der skulle dannes en verdensregering, som skulle

have monopol på al militærmagt. Man så en verdensgrundlov, der kunne bakkes op af en magtoverlegen verdensregering, som den eneste mulighed for at undgå en tredie verdenskrig.

Nogle år senere viste det sig så, at tanker af forskellige årsager ikke kunne føres ud i livet, men det fik Egeberg til at tale endnu varmere for et europæisk samarbejde.

Egeberg slutter sine »Selvbiografiske notiser« således: »Jeg tror, at ungdommen nu er mindre modtagelig for chauvinisme end i tidligere tider. Jeg nærer det inderlige håb, at det europæiske samarbejde må sejre, at den giftige nationalisme må vige. Gid mennesker må forstå det, så menneskeligheden kan sejre over klasseskel og nationalhad. Tredive års arbejde i Nordslesvig giver mig håb om, at ungdommen her på en gang kan bevare sin danske tænkemåde og bygge med på et europæisk fællesskab.«

Kilder:

A. Egeberg Jensen: »Selvbiografiske notiser«. Ordenskapitlet. Amalienborg.

Vejle Amtsraad 1842-1970. Formænd og medlemmer. Biografier og portrætter samlet af amtsskoleinspektør Harald Blichfeldt. Vejle Amtsskoleinspektør Monografier X, s. 117. Vejle. 1985.

Brev af 30/11 1920 fra AEJ til lektor A. Glahn, Sorø. Privatarkiv nr. 5457 Alfred R. Glahn. A.I.3. Pk. 2. Rigsarkivet.

Foredrag om litteratur m.m. 1921-59. A. Egeberg Jensens privatarkiv, pk. 13. Lokalhistorisk Arkiv for Tønder Kommune.

Ung mand med kartofler - 1

Af VERNER BRUHN

Det var en trist og grå verden, som mødte den unge letmatros, da han kom til Flensborg med kartofler til den danske befolkningsgruppe i Sydslesvig lige efter krigen. Her fortæller fltv. studielektor Verner Bruhn om sit møde med familien og havnemiljøet i Flensborg. Artiklen har tidligere været bragt i Flensborg Amt Jul 2000. Anden del af erindringerne kommer i næste nummer.

I min mors familie var der tradition for, at drenge kom til søs efter deres konfirmation, og mange af mine morbrødre og fætre endte som styrmænd eller kaptajner. Der var derfor ikke noget mærkeligt

i, at jeg efter endt skolegang som seksten-årig kom på søfartsskole og derefter ud at sejle. Efter datidens regler skulle man sejle to år med »sejlskibe«, som det hed, så to år på langfart og endelig på navigationsskole. Så langt kom jeg ikke, for jeg fandt i løbet af nogle år ud af, at jeg hellere ville være lærer, men det er en ganske anden historie.

Det var i disse sømandsår, jeg kom til at sejle med kartofler til Flensborg og således indirekte blev en lille del af Sydslesvighjælpen. Blot en detalje i dette arbejde, men for mig blev mødet med efterkrigstidens kaos og nød af stor betydning.

Havets husmænd

De rigtige sejlskibes tid var for længst forbi i 1945, og de småskibe, der officielt blev kaldt »sejlskibe med hjælpemotor«, var snarere motorskibe med hjælpesejl. En jagt, en galease, en bredsnuget kuf eller måske en lille skonnert. »Havets husmænd« blev de kaldt, disse skibe, som fragtede gods fra havn til havn i en tid, hvor den form for transport var billigere end med lastbiler. Besætningen bestod oftest af en skipper og en eller to medhjælpere, altid unge på vej mod den rigtige langfart.

Jeg påmønstrede min første hyre samme dag som Anden Verdenskrig sluttede med Japans kapitulation. Hyren lød på »kok og ungmand«, ikke fordi jeg kunne lave mad, men fordi den yngste om bord pr. tradition fik køkkenarbejdet. Min faglige viden hentede jeg fra »Spejdernes Kogebog«, som jeg havde fra min tid som spejder. Resten af året sejlede jeg med cement fra Ålborg, superfosfat fra Frederi-

Forfatteren fotograferet i 1947. Foto: Privat.

Årøsund Havn i 1945. Bag de to fiskerkuttere skimtes m/s Ella. Foto: Haderslev Byhistoriske Arkiv.

cia og Kalundborg og tømmer fra Sverige og Finland på to stormfulde ture. Jeg syntes, det var et barsk liv, og det var heller ikke ufarligt, fordi minerydningen af de danske farvande dårligt nok var begyndt. Det rystede mig, da en kammerat fra søfartsskolen omkom ved en minesprængning på Hals Barre i efteråret. Han var sådan en glad dreng, og hans død mindede mig om, at vel var krigen forbi, men ikke dens følger. Det skulle jeg ved selvsyn få bekræftet det følgende forår.

Mursten og kartofler

Efter en isvinters pause fik jeg i marts 1946 hyre på m/s Ella af Årøsund - en lille skude på 40 tons, hvis besætning bestod af skibets ejer og så mig, der efterhånden avancerede fra ungmand til letmatros. Min skipper var en ældre herre på vej til at lægge op Han ville helst sejle op og ned langs den sønderjyske østkyst eller på Fyn, så vi så tit som muligt kunne ligge i havn for overnatning hjemme i Årøsund eller så nær, at han om lørdagen

kunne tage en rutebil hjem og holde søndag.

Skippers lyst til det nære betød, at vi bl.a. havde mange fragter med mursten fra Egersund og teglværkerne i Nybøl Nor. Det var dengang, at sten blev håndlangt om bord fra skibsbro til dæk og ned i lastrummet - og senere den anden vej. I ugevis gik jeg med hudløse tommelfingre og krampe i albuerne, indtil jeg fik »taget på det«, som de rutinerede arbejdere sagde, og blev hærdet nok til at tage imod og videresende tusinder af sten, fire ad gangen.

Tidligt på sommeren 1946 meddelte skipper mig, at han havde fået kontrakt på fragt det næste halve år. Vi skulle sejle kartofler fra Aabenraa til Flensborg. Det gavnede naturligvis hans og skibets økonomi og passede fint til hans ønske om at holde søndag hjemme. Det gav også mig mulighed for engang imellem at tage rutebilen fra Aabenraa til Gråsten og få snavsetøjet skiftet ud med nyvasket tøj. Jeg syntes nok, der stadig var langt til verdenshavet, men for mine ømme tommelfingre var kartofler dog bedre end mursten.

Sydslesvighjælpen

Straks efter krigens ophør var private begyndt at sende fødevarer til familie og venner syd for grænsen, og meget hurtigt blev hjælpearbejdet udvidet og fastere organiseret. Tønder og Aabenraa amter var de første, der forestod indsamlinger af fødevarer og tøj. Allerede det første halve år indsamledes der alene i Sønderjylland omkring en halv million kr. til dette hjælpearbejde. Det blev fortsat i et samarbejde mellem Grænsforeningen, der stod for indsamlingerne i alle amter efter tur, og staten, der dels afsatte penge på finansloven, dels sørgede for aftaler med de engelske besættelsesmyndigheder om tilladelser til levering, om tildeling af benzin til lastbiler og med toldvæ-

senet og grænsebevogtningen om transporten. Denne Sydslesvighjælp fortsatte de næste tre år og blev derefter videreført under andre former.

De tyske rationer af madvarer var ved kapitulationen ca. 1.500 kalorier dagligt, men blev senere nedsat til 1.050. De tyske flygtninge i Danmark fik 2.500 dagligt, og det var et mål for fødevarehjælpen, at det danske mindretal skulle have denne forskel udlignet ved støtte nordfra. Som i andre nødsituationer blev der især tænkt på børn og gamle, og efter den egentlige Sydslesvighjælps ophør fortsatte f.eks. bespisningen af danske skolebørn. 75% af de danske skolebørn var »enten direkte underernærede eller kommer i hvert fald fra hjem, hvor der er nød«, skrev Fr. Thygesen til oberstløjtnant H. Lunding så sent som i 1950.

I 1946 blev der oprettet et særligt fordelingskontor i Angelbogade i Flensborg med Hans Mathiesen som leder. Herfra blev den overordnede fordeling af madvarer, brændsel og tøj organiseret, mens en række underafdelinger og lokalkomiteer sørgede for den videre fordeling. En vigtig del af arbejdet udførtes af kørselsafdelingen, som var oprettet allerede i sensommeren 1945, og som rådede over en lastbilpark til de fleste af transporterne. Med »undtagelse af kartofler og korn til formaling er alle varer afhentet ... af kørselsafdelingen«, hedder det i en beretning om arbejdet, men om netop kartoflerne hed det, at det var bedst og billigst »såfremt det lader sig gøre at sende dem pr. skib til Flensborg Havn«. Og der gik mange kartofler til Flensborg - i perioder så mange, at det kneb med fordelingen. »I morges talte jeg med P. Schmidt i kartoffelafdelingen. Han er snart mæt af alle de kartofler. Han tager dog endnu de 80 tons, der ligger i havnen i dag,« skrev Hans Mathiesen i sin dagbog i foråret 1946. I et brev til Dencker Knudsen, som var leder af kørselsafdelingen, havde han

kort forinden skrevet: » ... der er ikke så få kartofler undervejs. Det bliver imidlertid værre efterhånden ...«.

Om alt dette vidste jeg ikke besked dengang. Det er noget, jeg senere har læst og hørt om. Jeg vidste heller ikke noget om de mange besværligheder, Sydslesvighjælpen havde med toldmyndigheder og den engelske administration, bortset fra at min skipper af og til gryntede vredt over alle de papirer og stempler, der skulle til, hver gang vi tog af sted. Han var i det hele taget ikke meget for papirarbejde og overlod helst sin skibsmægler i Aabenraa at sørge for den side af sagen.

Kartoflerne fra Jylland blev for det meste samlet i Kolding, Vejle, Aabenraa og Sønderborg, og det var her, at de mange småskibe kom ind i billedet. Et af dem var m/s Ella, som jeg var forhyret på, og vi lærte de næste måneder andre at kende, når vi lå i havn sammen eller passerede hinanden ind og ud af Flensborg Fjord - m/s Ruth af Bandholm, m/s Vega af Kolding og hvad de nu hed alle sammen.

Mødet med Flensborg

Mine jævnaldrende kammerater og jeg havde aldrig oplevet krig. Vi var vokset op under den tyske besættelse og tilhørte generationen midt imellem. Gamle nok til at forstå alvoren i Besættelsen, men for unge til at være med i modstandsarbejde, bortset fra at vi af og til havde smidt illegale blade ind ad en brevsprække for vores spejderfører. Flensborg blev mit første møde med et land, der havde været i krig, og et folk i nød. Det blev et møde, der tog form som et kulturchok, der var med til at give en naiv, halv voksen knægt et spark mod større modenhed, og det gjorde ondt, som det altid gør at miste sin barnetro.

Mine oplevelser var hver for sig små og banale. Det var blot det, at de var så

Side af forfatterens søfartsbog ved udmønstringen fra Årøsund. Privateje.

14

Oplysning om Bøgejerens Fart med et dansk
Handelsskib.

Han er udmønstret fra den 27/4 1946
med ~~Skibet~~ ^{Damp} Skibet: *Sella* at *Årøsund*
der ligger i *Årøsund*

Hans Stilling ombord: *Ungvarer*

Skibsførers Navn: *O. Petersen*

Hvorhen Skibet er bestemt: *Århus*

By: , den 27/4 1946

Monstringsbestyrers Underskrift:
(i Udlandet) Skibsførers, om
muligt attesteret af vedkommende
danske Konsul.

Han har gjort Tjeneste som: *Ungvarer*

fra den 27/4 46 til den 11/4 1947

Skibsførers Underskrift: *O. Petersen*

Skibet har været: *i Høstfart*

Han er afmønstret den 11/4 1947.

By: *Årøsund* den 11/4 1947.

Monstringsbestyrers Underskrift:
(i Udlandet) Skibsførers, om
muligt attesteret af vedkommende
danske Konsul.

mange, kom så hurtigt og mødte mig så ung og uforberedt. De udspillede sig på to planer på hver sit sted. Det ene var på havnen, hvor vi hurtigt fik en fast liggeplads, det andet var i en lille lejlighed i et sidehus i en baggård ved Norder Strasse, ikke langt fra hvor Dansk Centralbibliotek i dag ligger. Her boede en tante på min faders side med sin familie.

Vore kartoffeltransporter blev hurtigt rutine, eftersom vi sejlede samme rute gang på gang de næste måneder. Lastede i Aabenraa om morgenen, stod ud af

fjorden, ned gennem Alssund og ind til Flensborg. Næste dag blev vi losset i løbet af formiddagen og sejlede tilbage til Aabenraa. Frem og tilbage, stort set hver anden aften i Flensborg og hver anden i Aabenraa - bortset fra den aften om ugen, hvor jeg tog rutebil hjem til Gråsten med vasketøjet. Nogen ophidsende fart var det ikke, Alssund og Nybøl Nor kendte jeg alt for godt - til hudløshed kan jeg sige. Og kun de første gange var jeg optaget af at passere Holnæs Fyr og stå ind gennem Flensborg Fjord, ikke så

meget af havnen, mere af Marineskolen Mørvik. Den havde vi tit hørt om, og vi vidste, at den havde været centrum for begivenhederne i krigens sidste bevægede dage. Nu passerede vi denne kolos, truende og mørk, som den var, et symbol på alt det, vi havde forbundet med tysk militær, besættelse og alt andet ondt.

Jeg havde som barn været på familiebesøg i Flensborg før krigen, men kendte naturligvis ikke byen. Den havde på det tidspunkt lidt over 100.000 indbyggere og var for mig stor og uoverskuelig. Min mor advarede mig mod de mange farer, der kunne være i en storby - uden dog at nævne farerne ved navn. Min far havde mere konkret sagt, at jeg ikke måtte gå gennem Oluf Samsons Gang, som jeg ikke anede, hvad var, og skulle holde mig fra værtshusene på havnen. Han sagde faktisk ikke værtshusene, men snakkerne, og jeg forstod, at både Oluf Samsons Gang og snakkerne var slemme steder.

En sen eftermiddag anløb vi Flensborg med den første last og skulle ligge natten over. Med mine forældres formaninger i bagehovedet gik jeg tur på kajen og så mig omkring. Flensborg lå ikke i ruiner som mange andre tyske byer, men havnen forekom mig uendelig trist og grå. Der var næsten ingen trafik, tomme butikker og kun få mennesker, der passerede resignerede og tavse forbi. Flensborg forekom mig dybt deprimerende.

De stiltfærdige arbejdere

Næste dag lossede vi vores kartofler, og det var for så vidt ikke anderledes for mig end at losse cement eller gødning, bortset fra at der var et rend af folk med papirer, der skulle skrives under, eller som skulle kontrollere det ene eller det andet. Det kom imidlertid ikke mig ved. Jeg passede mit arbejde ved lossebommen, og skipper tog sig af papirerne og nussede ellers rundt, som han plejede, i maskinrummet eller ved primusappara-

tet, for her om bord stod han til min store lettelse for madlavningen.

Havnearbejderne var mange om så lille en last. Tre-fire mand i lasten, lige så mange på kajen foruden de vogne, flest hestevogne, kun sjældent en lastbil, der hentede kartoflerne og kørte dem, jeg ved ikke hvorhen. Arbejderne var ikke af mange ord, et Guten Morgen når de kom, Mahlzeit eller Mojn når de holdt pause, og ellers kun nogle spredte bemærkninger. De fleste havde en taske eller en lille rygsæk med, og de så forsigtigt til mig, når de fyldte et par håndfulde kartofler i taskerne. Jeg sagde ingenting, de havde vel alle familie derhjemme, og hvad skulle jeg vel sige? Når min arbejdsdag var forbi, havde skipper stegt flæsk og kartofler til mig, alt det jeg kunne spise. Og til frokost skar han rugbrød til os - han lagde brødet mod sit bryst, og efter to-tre store drej lå skiverne der, så mange jeg ville have. Det var intet problem for mig med nogle pund kartofler til eller fra, og arbejderne skævede da også mere til vagterne på kajen. Jeg ved ikke, hvem disse vagter egentlig var, men de var der og kunne forlange tasker og poser vist frem. De vidste vel godt, hvad der fandt sted, men de sagde ikke noget. Deres opgave var vel også snarere at holde øje med smuglergods end at bekymre sig om en portion kartofler. De tog i øvrigt selv somme tider imod en kop kaffe hos min skipper, og jeg tror, de også engang imellem fik en snaps i kahytten. Arbejdernes og min lille private kartoffellevering foregik uden ord, blot med et øjekast eller et lille nik. Og dog - det hændte, når vi var færdige, at en eller to mumlede et stiltfærdigt Danke Schön til mig. Det gjorde mig altid lidt flov. Det hændte, at en af dem havde en større sæk med, som han fyldte og satte til side. Det klarede de selv ved en lavmælt diskussion i et hjørne af lastrummet, så ingen tog mere end til eget forbrug. Enten har de haft deres egen mo-

ralkodeks eller også - mere sandsynligt - været bange for en strammere kontrol på kajen, hvis de misbrugte situationen.

Det var tit det samme arbejdsjak, vi havde, og efterhånden lærte vi flere af dem at kende. Det førte til lidt mere samtale, men oftest forekom stemningen mig både mistrøstig og resignerende. Hvad opmuntrende var der vel også i at losse fødevarer i tonsvis, når kone og børn derhjemme manglede mad?

En del af vores sjak talte dansk, andre tysk. Skipper spurgte mig engang, om jeg vidste, om det var dansksindede eller tyskere, der fik kartofler med hjem. Jeg vidste det ikke, og jeg spurgte ham ikke, om det egentlig gjorde nogen forskel. Jeg tænkte dog en del over det, for det var jo kartofler til det danske mindretal, vi kom med. Jeg vidste, der blev samlet penge ind derhjemme netop for at hjælpe de danske. Derimod vidste jeg dengang intet om den diskussion, der blev ført i Grænseforeningen om, at man kun kunne modtage hjælp, hvis man havde været medlem af en dansk organisation i mindst seks måneder. Hvordan skulle jeg også stå der ved lossebommen og skelne mellem mennesker? Ingen eksamen havde lært mig det.

I det små begyndte jeg også at overtræde loven, hvis den skal tages i streng forstand. Efterhånden som vi kendte flere af folkene på havnen, og det gjaldt også vagterne, tog jeg nogle pakker havregryn med, et rugbrød eller et stykke spegepølse, små gaver som blot blev givet en gang til den ene, næste gang til en anden. Jeg opdagede snart, at min skipper gjorde det samme, men vi talte aldrig med hinanden om det. Kun én gang var vi fælles om en pakke med madvarer og lidt tobak. En af de arbejdere, vi havde lært at kende, en ældre mand, var kommet til skade med sit ben og var uarbejdsdygtig i nogen tid. Han kom humpende ned på havnen, hver gang vi lossede, og kiggede

på, men kom jo ikke om bord. Sammen købte skipper og jeg derfor denne pakke, og næste gang vi lå til kajs, listede jeg pakken op til ham efter fyraften. Han havde tårer i øjnene, da han hviskede en stille tak, og jeg tudede over det, da han var gået. Jeg havde netop et par aftener før siddet hjemme i Gråsten og fået kringler og lagkage, fordi min far havde fødselsdag. Jeg følte mig så uendelig flov over mine havregryn eller rettere den glæde, hvormed de blev modtaget. Der var aldrig tale om penge eller andet til gengæld, og jeg forbandt aldrig disse gaver med smuglergods og slet ikke med begrebet sortbørs.

Sortbørsfolkene

Hvad folk levede af, er vanskeligt at forstå. Butikkerne var helt eller næsten tomme. »Ingen varer« var det mest almindelige skilt i de små vinduer. Næsten alle vegne, hvor jeg kom, spiste jeg dansk mad fra madpakker ... Spurgte jeg: »Hvad lever I ellers af?«, fik jeg mest svaret: »Af madpakker eller Sort Børs.« Sådan stod der i en artikel om en besøgendes indtryk af Sydslesvig i 1946, som jeg langt senere har læst.

Sortbørshandlerne mødte jeg første gang, vi lå over en nat, og jeg kom til at møde dem hver eneste gang, vi kom i havn. De var simpelthen en del af havnebilledet. Så snart arbejdstiden var forbi og arbejdsjakket gået hjem, dukkede de op for at indlede en »samtale« - små ligegyldige bemærkninger om vejr og vind, og hvor vi mon kom fra, og hvor vi skulle hen. De kredsede rundt på havnen, havde styr på hvilke skibe, der kom ind, og hvornår de afgik, og de havde utallige generøse tilbud, hvis vi kunne »lave en aftale« om levering af dette eller hint. Min skipper var en mand af få ord og hævede sjældent stemmen til mere end en mumlen. Han havde imidlertid hjemmefra sagt meget klart og meget højt, at

Losning af kartofler på havnen i Flensborg. Lastbilen er fra Sydslesvigshjælpens kørselsafdeling med de slesvigske løver på bildøren. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

han ikke ville have nogen form for sortbørs. Dels fordi han ikke brød sig om det, dels fordi han ikke ville risikere at miste kontrakten på kartoffelleverancerne. Han havde også forbudt mig at tage nogen om bord, og det havde jeg heller ingen lyst til. Hans advarsel var nok for mig til at afvise alle henvendelser.

Jeg havde altid forestillet mig sortbørsfolk som skumle personer med daggamle skægstubbe og skulende øjne. De var der også, men jeg opdagede, at også pæne borgere med slips og blød hat hørte til samme selskab. Der var en udbredt sortbørshandel på havnen, og jeg fik kendskab til flere skibe, hvor varer blev handlet i udstrakt grad. En kammerat fra søfartsskolen var forhyret på et af dem, og han fortalte, hvordan hans skipper var mindre fintfølede end min, i hvert fald mere dristig og navnlig pengeglad. Det gik også op for mig, at sortbørshandel var lige så almindelig som legal handel hvis ikke mere, og havnen var bare et af stederne. Over grænsen var der udbredt sortbørshandel, når engelske og amerikanske soldater tog til Danmark med cigaretter og whisky og vendte tilbage med smør og andet godt til det lokale marked. Jeg fik mange tilbud lige fra en »glad aften« med den pågældendes datter eller søster til lysestager og malerier. En pæn

og velklædt mand tilbød mig endog en vase fra Napoleonstiden, som, han med sikkerhed vidste, ville indbringe mig tusinder af kroner i Danmark, hvis jeg ellers ville medbringe nogle varer, han ønskede.

Al den slags var nyt for mig. Sortbørs var noget, jeg havde hørt om. Det havde vi også i Danmark, men jeg havde aldrig oplevet det og aldrig haft brug for det. Både det og min skippers advarsel gjorde, at jeg holdt min sti ren. I øvrigt kom de gode tilbud også i Danmark. I Aabenraa kom pæne borgere i nobelt jakkesæt somme tider hen på aftenen ned på havnen og tilbød penge, hvis jeg ville tage en pakke med til den eller den adresse i Flensborg. Jeg grundede somme tider over, hvem de var, og hvordan de vidste, vi skulle af sted næste morgen. Jeg sagde altid nej, selv om tilbuddene såmænd var fristende nok for en underbetalt letmatros. Jeg havde en kolossal frygt for at blive blandet ind i noget, jeg ikke brød mig om og ikke kunne overskue. Dertil kom, at selv jeg, der ikke kendte meget til verden, godt vidste, at de tjente på andre folks nød. Det havde jeg hørt om hjemme, mine forældre havde talt fordømmende om dem, så de var mig inderligt usympatiske.

Kirker i Sydslesvig

Henning Dehn-Nielsen: Kirker i Sydslesvig. Fra Hedeby til Harreslev. Grænseforeningens Årbog 2001. 108 sider, ill.

Grænseforeningen har en tradition for i deres årbøger at publicere oversigter over forskellige kulturhistoriske mindesmærker i Sydslesvig. I 1980'erne kom således »Herregårde i Sydslesvig« (1985), »Sydslesvigske oldtidsminder« (1987) og »Danske huse i Sydslesvig« (1988). Til årbogen for 2001 har man valgt at fortsætte traditionen ved at bede den meget skrivende kulturhistoriske forfatter Henning Dehn-Nielsen berette om et udvalg af kirker i det sydslesvigske.

Bogen indledes med en kort historisk gennemgang af kirkernes generelle bygningshistorie illustreret med sydslesvigske eksempler, efterfulgt af en ganske gavnlige gennemgang af de forskellige inventargrupper som altertavler, prædikestole og epitafier med vægt på de bedste eksempler fra regionen. Herefter følger en alfabetisk opstillet beskrivelse af 133 kirker. Beskrivelsen af den enkelte kirke er for de flestes vedkommende kortfattet, med hovedvægten lagt på byggemateriale og alder samt en gennemgang af de vigtigste genstande i kirken. Lidt mere plads er der til delt enkelte større kirker som Helligåndskirken i Flensborg og Slesvig Domkirke.

Selv om man kan stille sig tvivlende overfor en del af de meget præcise dateringer af kirkebygninger fra den ældre middelalder omkring år 1200 (Eggebæk), begyndelsen af 1200-tallet (Bordelum), begyndelsen af 1100-tallet (Poppenbøl) som mange af beskrivelserne er præget af, så vil bogen være en udmærket ledsager på en tur rundt til den rige kulturhistoriske skat, som de sydslesvigske kirker udgør. De vigtigste oplysninger og enkeltheder er beskrevet, og resten må, som altid, være overladt til den enkeltvise besøgendes nysgerrighed. Oversigten afsluttes med en kort gennemgang af de danske menighe-

der i Sydslesvig samt en ordforklaring. Hvad bogen i høj grad mangler er en litteraturliste. Et oversigtsværk som det foreliggende bygger i udstrakt grad på andres arbejde, og det er god kutyeme at fortælle læseren, hvor man har sine oplysninger fra, ligesom en den havde kunne give den særligt interesserede mulighed for at søge yderligere oplysninger om de enkelte kirker.

LSM

Nationale mindretal

Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1933-45. Red. af Robert Bohn, Ulwe Danker og Jørgen Kiihl. Udg. af Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa, og Institut für schleswig-holsteinische Zeit- und Regionalgeschichte, Schleswig, 2001. 212 sider, ill. Pris: 195 kr.

I udforskningen af Slesvigs historie har perioden 1933-45 hidtil ikke været overrendt, men snarere betrådt med en vis ulyst og oftest på listesko. Fra tysk side har man vel ment, at »den brune tid« ikke var noget at prale af, og fra dansk side, at man ikke evig og altid skulle vade rundt i den og ærgre tyskerne.

Men det er ikke sundt at feje sin fortid ind under gulvtæppet eller andre steder, hvor den kan blive muggen. Derfor må denne publikation, som ikke lider af berøringsangst over for den pinlige periode, hilses med glæde. Bogen er resultat af en konference, hvor en god håndfuld danske, tre tyske og en enkelt frisisk historiker præsenterede undersøgelser af afgrænsede dele af det fælles emne.

Nogle eksempler: René Rasmussen må - om end med modifikationer - svare ja på spørgsmålet: Kunne Flensborg Avis holde sig fri af det greb, som de nazistiske myndigheder ellers havde om medierne? Var det danske mindretal en rotterede af kommunister og andre skadelige elementer, sådan som både myndigheder og mange i den tyske flertalsbefolkning mente? Spørgsmålet rejses af Martin

Det sker – på sønderjyske museer

Det forlorne kan godt være pænere end det ægte

Der var engang, da ikke ret mange havde deres egne tænder i behold langt op i årene, sådan som det efterhånden er blevet almindeligt. Dengang - og det er såmænd ikke så længe siden - havde hver købstad og stationsby en eller flere tandteknikere, som folk henvendte sig til for at få ryddet gummerne og erstattet de naturlige, men ofte uskønne og ubrugelige tandstumper, de havde tilbage, med noget der duede: et gebis eller (pænere sagt) forlorne eller (endnu pænere) kunstige tænder eller (helt klinisk udtrykt) protese.

For et par år siden drejede en af Haderslevs veletablerede klinikker i denne branche nøglen om for sidste gang, og Haderslev Museum fik foræret et udvalg af de remedier, der var tilbage.

Billedet viser et par »vareprøver«: Til højre kan man se, hvor flot et smil man kunne få, hvis man ofrede de nødvendige penge på en komplet fornyelse. Det er ikke mange, der af naturen har et så regelmæssigt tandsæt. Til venstre er der et par eksempler fra henholdsvis over- og undermund på, hvordan tandteknikeren kunne opnå et brugbart resultat for en billigere penge ved at slå bro mellem tænder, som stadig sad fast af sig selv.

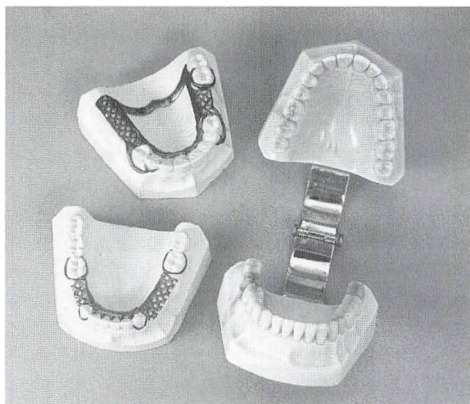
Disse ting - og adskillige andre, som nu er indgået i museets samlinger - stammer fra firmaet Markussen, som havde til huse på Jomfrustien i Haderslev. Ægteparret Knud og Mildred Markussen, som begge var uddannede tandteknikere, overtog klinikken i 1948 efter dentist Wilhelmine Reinhardt, og da manden døde i 1977, drev Mildred forretningen videre på egen

hånd i mere end 20 år endnu. Først da hun var pænt på den anden side af de 80 år, tillod hun sig at trække sig tilbage.

Der stod ingen parat til at overtage klinikken, for erhvervet som tandtekniker er en hensygnende branche. De kunder, som stadig har brug for at få fornyet komplette eller delvise tandproteser, er efterhånden sjældent under 60 år gamle, og der kommer kun få nye kunder til. Der uddannes også langt færre tandteknikere end før, og de få nyuddannede arbejder næsten alle i tilknytning til tandlægeklinikkerne, som der til gengæld ikke synes at blive færre af.

Haderslev Museum havde i forvejen en hel del udstyr, som havde tilhørt dentist Johannsen, så efterhånden rummer samlingerne et stort udvalg af ting fra et fag, som efter alt at dømme vil være om ikke uddødt så i hvert fald meget sjældent om ganske få år.

Anker Thygesen

Museet på Sønderborg Slot

12. okt. - 25. nov.: Træskulpturer af Finn Nielsen, Sønderborg.

4. nov. - 30. nov.: Udstilling med Søren Møller. Arr. Sønderborg Kunstforening.

Cathrinesmindes Teglværksmuseum

Indtil 31. okt.: Udstilling med arbejder af industrimaleren Victor Brockdorff.

Tønder Museum

Indtil 2 dec.: »Flet«, kunsthåndværk med rod i fletteteknikker i tråd, metal, ler m.m.

Indtil 31. dec.: Christian IV - variationer over kniplingstyper.

Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder

Indtil 31. dec.: Surrealisme og det surreale.

Indtil 31. dec.: 20. århundredes nordeuropæiske kunst.

Drøhøses Hus, Tønder

Indtil 30. dec.: Smedehåndværket i Tønder.

Højer Mølle og Marskmuseum

Indtil 31. okt.: Udstillingssamarbejde med Højer Kommune.

Aabenraa Museum

Indtil 4. nov.: Fotografica - alt i film og foto. Udstilling af Erwin Løock Meyers fotografiske samling.

Kunstmuseet Brundlund Slot

Indtil 31. dec.: Udstilling fra museets egen kunstsamling.

Midtsønderjyllands Museum

Indtil 31. dec.: 25-års jubilæumsudstilling.

Haderslev Museum

Indtil 4. nov.: Flade og form. Nyere arbejder af billedvæveren Ann Sloth og keramikeren Kim Holm. Arr. Haderslev Kunstforening.

Museet Holmen, Løgumkloster

Indtil 4. nov.: Arne Haugen Sørensen udstiller oliemalerier med religiøse motiver.

Skærbæknevens Museum

Indtil 21. okt.: Nulevende sønderjyske landskabsmalere.

6. okt. - 21. okt.: Bogmarked.

Klatt, og hans veldokumenterede svar er nej.

Hvordan havde nordfriserne det med nazismen? spørger Thomas Steensen. I ord blev de hyldet som et urgammelt germansk folk, hvilket stemte mange gunstigt over for et regime, som i praksis modarbejdede alle bestræbelser på at bevare frisisk sprog og kultur.

Den fornemmelse af ujævnhed og manglende sammenhæng, som jeg ofte får ved læsning af kongrespublikationer, har jeg heller ikke helt undgået i dette tilfælde. Men det kompenseres i nogen grad ved at bl.a. de tre udgivere har gjort deres egne bidrag så tilpas brede, at også alment interesserede læsere - og ikke kun historiske fagfæller - får mulighed for at forstå de mere detaljerede undersøgelser som dele af en helhed.

Anker Thygesen

En sønderjysk stridsmand

Hans Mørup: På Fløjen. En sønderjysk stridsmands erindringer fra kultur- og modstandskamp 1929-1945. Historisk Samfund for Sønderjylland. Aabenraa 2000. 444 sider, 298 kr.

Sammenstillingen af det selvoplevede med de erfaringer, der gøres senere hen i tilværelsen, er ofte det mest interessante ved andre menneskers erindringer. De nedskrevne erindringer fascinationskraft ligger tit i den eftertanke, som den gode fortæller kan tilføje beretningen om sit liv.

I dén forstand er Hans Mørups På fløjen ikke en erindringsbog. Der er snarere tale om en kronologi for Mørups alsidige virksomhed i Sønderjylland i de stormfulde år fra 1929 til 1945. Med udgangspunkt i Konservativ Ungdom befandt Mørup sig til højre i det politiske spektrum, hvor begreber som nationalitetskamp og »Gud, konge og fædreland« var endog særdeles levende.

Det var en turbulent periode i KU's historie, ikke mindst præget af striden mellem Christmas Møllers tilhængere og de grupper, der arbejdede for en korporativ samfundsindretning. Hans Mørup tilhørte de sidstnævnte, og da striden førte til et brud i 1938, fulgte han Aabenraa KU ud af landsorganisationen.

I starten af besættelsen var Mørup at finde blandt de såkaldte »grenjersere« i Danmarkskredsen. Senere var han initiativtager til dannelsen af Aabenraa-kredsen, der gennem samarbejde med bl.a. Det frie Nord og partiet Dansk Samling blev en af de celler, som den organiserede modstand udspang af. Fra terræntransport og sommerlejr i de første besættelsesår udviklede Mørups virke sig til deltagelse i egentligt illegalt arbejde, bl.a. flugtruter, illegale blade og sabotage. Da modstandsbevægelsens Region III blev dannet i januar 1944, trådte Mørup ind i ledelsen, hvor han fungerede indtil arrestationen i sommeren 1944. Den efterfølgende fangeberetning er gribende, men også typisk, med stationer i Horserød, Frøslev og Neuengamme, hvorfra Mørup blev ført tilbage til Danmark med de hvide busser i april 1945.

Mørups skildring er minutøs og detaljernes omfang overvældende. Datoer, mødedeltagere og dagsordener gengives med stor akuratesse. Alt sammen gør det bogen til et væsentligt kildeskrift for den lokalhistorisk interesserede såvel som for faghistorikere. Den prisværdige omhu for de mange detaljer – på bekostning af eftertanken? – gør dog bogen umådelig lang, men ikke uinteressant.

Lige siden Aage Trommers værk om modstandsarbejdet i Syd- og Sønderjylland har vi vidst, at det illegale arbejde havde sit udspring blandt »systemfjenderne« på højre- og venstrefløjen. Det har imidlertid altid været lettere at begribe den kommunistiske fabriksarbejders vej til saboterende bypartisan end at forstå den nationalt sindede ungdoms entré i modstandskampen. Det ideologiske udgangspunkt – med »germansk hilsen«, marchkolonner og hele pivtøjet – forekom adskillige temmelig tvetydigt.

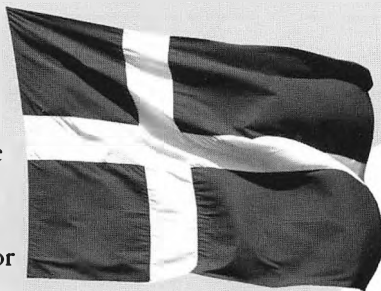
Afgørende for højre- såvel som venstreorienterede systemfjender var imidlertid den afgrundsdybe mistillid til det socialdemokratiske-radikale velfærdsprojekt og den samarbejds politik, der meldte sig som den naturlige konsekvens heraf i de første besættelsesår. Det er den mistillid, hvis følger Hans Mørup trækker så tydeligt op. Bidraget til vores forståelse heraf er bogens store fortjeneste.

Henrik Dethlefsen

•• Aktiv i grænselandet ••

Folkeafstemningen i 1920 delte Sønderjylland ved Skelbækken. To nationale mindretal opstod, og anerkendelse af disse er en vigtig forudsætning for et godt samarbejde på tværs af landegrænsen.

Der hersker gode forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkning, - men stadig er der forskel på dansk og tysk. Ca. 50.000 sydslesvigere ønsker at leve som danske i det tyske samfund. En af forudsætningerne for et aktivt dansk kulturelt og folkeligt liv i Sydslesvig er støtten fra Danmark. Den giver midler til drift af danske børnehaver og skoler - ungdoms- og kirkeligt arbejde - biblioteker og meget mere.

Den danske stat og Grænseforeningen yder og formidler denne støtte. En stor medlemsskare i Grænseforeningen er det folkelige grundlag for, at dette fortsat kan ske.

Bliv medlem af GRÆNSE- FORENINGEN

»Det er Grænseforeningens formål at virke til støtte for danskheden i grænselandet - særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold«

Protector:

Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Årskontingentet varierer i lokalforeningerne omkring 100,- kr. For dette beløb får du seks gange om året bladet »GRÆNSEN«, - Grænseforeningens smukke årbog samt indflydelse på det lokale arbejde i din egen kreds.

Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure: Postboks 1530, Peder Skrams Gade 5, 1020 Kbh. K. Tlf. 33 11 30 63 eller hos den lokale formand.

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Mindesmærker over de slesvigske krige

Bagsiden
om
forsiden

I Sønderjylland findes mange krigergrave og mindesmærker fra de to slesvigske krige, 1848-50 og 1864. Her er rejst sten over danske soldater, frivillige såvel som værnepligtige, der er faldet i de to krige. På nogle af gravstenene er der tyske navne, det er holstenere eller tyskere indvandret til Danmark, som har været i den danske hær. Der er også sten rejst over svenske, norske, islandske og finske frivillige, som deltog på dansk side i krigene. Endelig er der mange sten over faldne tyske soldater, især fra Preussen.

Mindesmærkerne er rejst i flere omgange. Efter 1850 varetog danske myndigheder denne opgave, og den danske feltpræst Høyer Møller skaffede midler til et stort antal gravsten og mindesmærker på kirkegårdene fra Slesvig by til Haderslev. Efter 1864-krigen var det tyske myndigheder, der havde ansvaret for anlæggelse af gravpladser og rejsning af mindesten. På toppen af Dybbøl Banke blev de danske og tyske faldne fra kampen den 18. april jordet i fire massegrave. Der blev opsat en mindesten med fælles indskrift på tysk: »Hier ruhen 201 tapfere Dänen« og tilsvarende sten på to andre danske fællesgrave med henholdsvis 100 og 25 faldne danske soldater. Endelig er der en tysk fællesgrav med et støbejernskors med indskriften: »Hier ruhen 25 tapfere Preussen«. Der er også andre begravelsespladser på Dybbøl Bjerg over danske og tyske krigsdeltagere.

Ved 25 års jubilæet for 1864-krigen i 1889 blev der rejst flere tyske mindesten på Dybbøl. Også i mange danske landsbykirker blev jubilæet markeret med opsætning af mindetavler eller mindesten for sognets faldne. Det

samme skete ved de to 50 års jubilæer henholdsvis i 1898 og 1914. Denne mindesmærkeregning i Danmark var med til at fastholde det sønderjyske spørgsmål i den folkelige bevidsthed.

Sejrsmonumenterne fra de slesvigske krige har deres egen historie. Da Treårskrigen endte med en dansk sejr, er sejrsmonumenterne fra denne krig danske. H.V. Bissens »Den tapre Landsoldat« i Fredericia er et smukt eksempel på et krigsmindesmærke uden hoveren over fjenden. Med Istedløven, der blev rejst på Flensborg Kirkegård i 1862, forsøgte Bissen at skabe et mindesmærke, der både var gravminde og sejrsmonument. Men det lykkedes ikke at gøre det på en måde, der kunne overbevise de besejrede, og monumentet blev fjernet, så snart næste krig brød ud. 1864-krigen endte med en tysk sejr og opsætning af to store tyske sejrsmonumenter, der satte et markant præg på slagmarkerne på Dybbøl og på Als. Ved Genforeningen i 1920 kom de to sejrsmonumenter til at stå på dansk grund. Der var forslag fremme om at nedtage dem og fragte dem sydpå, men det afvistes fra tysk side. I 1920-erne og -30'erne tog en lokal komité initiativ til opsætning af flere hundrede mindesten på Als og Sundeved over danske krigsdeltagere, især officerer. Det blev et markant indslag i kulturlandskabet, som afspejlede, at det nu var under dansk styre. Umiddelbart efter befrielsen i maj 1945 blev de to sejrsmonumenter sprængt i luften, og det tyske præg på slagmarkerne på Dybbøl og Kær halvø forsvandt hermed.

Inge Adriansen